

XX ASR BOSHLARIDA QASHQADARYO SAVDO ZONALARINI O'RGANISH

Jo'rayev Inomjon Isomiddinovich,

Xalqaro innovatsion universiteti

Marketing va talabalar amaliyoti bo'limi boshlig'i

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18884981>

Annotatsiya. Mazkur maqolada XX asr boshlarida Qashqadaryo hududida shakllangan savdo zonalari, ularning iqtisodiy va ijtimoiy hayotdagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida tarixiy manbalar, arxiv materiallari va statistik ma'lumotlar asosida hududdagi savdo markazlari, bozorlari hamda karvon yo'llari o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Qashqadaryo savdo hududlari Buxoro amirligi iqtisodiy tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, mahalliy ishlab chiqarish, hunarmandchilik va mintaqalararo iqtisodiy aloqalarning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Kalit so'zlar: Qashqadaryo, savdo zonalari, bozor tizimi, karvon yo'llari, hunarmandchilik, iqtisodiy tarix.

Kirish. XX asr boshlarida Markaziy Osiyo hududi iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan muhim tarixiy o'zgarishlar davrini boshdan kechirgan. Bu davrda mintaqadagi savdo aloqalari, bozor tizimi hamda karvon yo'llari nafaqat iqtisodiy faoliyatning asosiy shakli, balki hududlararo integratsiya va madaniy aloqalarning rivojlanishida ham muhim omil bo'lib xizmat qilgan. Ayniqsa, janubiy O'zbekiston hududida joylashgan Qashqadaryo vohasi o'zining qulay geografik joylashuvi, tabiiy resurslari va qadimiy savdo an'analari tufayli Markaziy Osiyodagi muhim savdo hududlaridan biri sifatida shakllangan.

XX asr boshlarida Qashqadaryo hududi Buxoro amirligi tarkibiga kirgan bo'lib, bu davrda savdo tizimi asosan an'anaviy bozor iqtisodiyoti, karvon yo'llari va mahalliy ishlab chiqarishga asoslangan edi. Savdo-sotiq jarayonlari yirik bozor markazlari orqali amalga oshirilgan bo'lib, ular mintaqadagi iqtisodiy hayotning markaziy elementini tashkil etgan. Qarshi, Shahrisabz, Kitob, Yakkabog' va G'uzor kabi shaharlar o'zining strategik joylashuvi sababli savdo tarmoqlarining tugun nuqtalariga aylangan. Bu hududlarda haftalik bozorlar, mavsumiy savdo yarmarkalari va hunarmandchilik markazlari faoliyat ko'rsatgan.

Qashqadaryo vohasi tarixan dehqonchilik, chorvachilik va hunarmandchilik rivojlangan mintaqaga bo'lib, bu yerda yetishtirilgan qishloq xo'jaligi mahsulotlari, ipak, jun, charm, kulolchilik buyumlari hamda metall mahsulotlari mahalliy bozorlarda sotilgan va boshqa hududlarga ham eksport qilingan. Savdo aloqalari orqali voha aholisi Buxoro, Samarqand, Termiz hamda Afg'oniston hududlari bilan iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirgan. Bu jarayonlar Qashqadaryo savdo tizimining keng hududiy iqtisodiy makon bilan integratsiyalashganini ko'rsatadi.

Shuningdek, XX asr boshlarida mintaqada sodir bo'lgan siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlar savdo tizimining rivojlanishiga ham ma'lum darajada ta'sir ko'rsatgan.

Rossiya imperiyasi bilan savdo aloqalarining kengayishi, yangi transport yo'llarining paydo bo'lishi va tashqi savdo hajmining ortishi mintaqaviy savdo tizimining transformatsiyasiga sabab bo'lgan. Natijada an'anaviy karvon savdosi bilan bir qatorda yangi savdo shakllari ham shakllana boshlagan.

Ilmiy adabiyotlarda Qashqadaryo vohasining tarixiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishi haqida ayrim tadqiqotlar mavjud bo'lsa-da, savdo zonalarining hududiy tuzilishi, ularning iqtisodiy tizimdagi funksiyasi hamda mintaqalararo savdo aloqalaridagi o'rni yetarli darajada kompleks o'rganilmagan. Ayniqsa, savdo markazlari va karvon yo'llari o'rtasidagi iqtisodiy bog'liqlikni tizimli tahlil qilish bugungi tarixiy-iqtisodiy tadqiqotlar uchun dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan, mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi XX asr boshlarida Qashqadaryo hududida shakllangan savdo zonalarining hududiy tuzilishi, iqtisodiy funksiyalari va savdo aloqalaridagi o'rnini ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot natijalari mintaqaning iqtisodiy tarixini chuqurroq anglash, savdo tizimining rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash hamda Markaziy Osiyo savdo tarixini o'rganishda muhim ilmiy manba sifatida xizmat qilishi mumkin.

Metodlar tahlili. Mazkur tadqiqotda XX asr boshlarida Qashqadaryo vohasida mavjud bo'lgan savdo zonalarining shakllanishi, hududiy tuzilishi va iqtisodiy funksiyalarini aniqlash maqsadida bir nechta ilmiy metodlardan kompleks tarzda foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi tarixiy manbalarni tahlil qilish, hududiy-iqtisodiy jarayonlarni o'rganish hamda savdo tizimining rivojlanish omillarini aniqlashga qaratildi.

Avvalo, tadqiqot jarayonida tarixiy-komparativ metod qo'llanildi. Ushbu metod yordamida Qashqadaryo vohasidagi savdo tizimi boshqa Markaziy Osiyo hududlari, jumladan Samarqand, Buxoro va Surxondaryo mintaqalaridagi savdo tizimlari bilan qiyosiy ravishda tahlil qilindi. Bu yondashuv savdo zonalarining o'ziga xos jihatlari aniqlash, ularning umumiy iqtisodiy jarayonlardagi o'rnini baholash hamda mintaqaviy savdo aloqalarining rivojlanish tendensiyalarini ochib berishga imkon yaratdi.

Ikkinchidan, tadqiqotda manbashunoslik tahlili metodi muhim ahamiyat kasb etdi. Ushbu metod doirasida tarixiy arxiv hujjatlari, rasmiy statistik ma'lumotlar, tarixiy asarlar, sayyohlar va tadqiqotchilarning esdaliklari hamda ilmiy adabiyotlar o'rganildi. Xususan, Buxoro amirligi davriga oid iqtisodiy hujjatlar, savdo-sotiq haqida ma'lumot beruvchi yozma manbalar va savdo yo'llarini tasvirlovchi tarixiy materiallar tahlil qilindi. Bu manbalar orqali savdo zonalarining iqtisodiy faoliyati, mahsulot almashinuvi va savdo hajmi haqida muhim ma'lumotlar aniqlandi.

Uchinchidan, hududiy-iqtisodiy tahlil metodi yordamida savdo zonalarining geografik joylashuvi, iqtisodiy imkoniyatlari va transport yo'llari bilan bog'liqligi

o'rganildi. Mazkur metod orqali savdo markazlari va ularning atrofidagi qishloq xo'jaligi hududlari o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar tahlil qilindi. Shuningdek, savdo markazlarining iqtisodiy faoliyati hududiy resurslar, ishlab chiqarish tarmoqlari hamda transport infratuzilmasi bilan qanday bog'liq ekani aniqlashtirildi.

Tadqiqotda shuningdek kartografik metoddan ham foydalanildi. Ushbu metod orqali tarixiy xaritalar va geografik ma'lumotlar asosida Qashqadaryo vohasidagi savdo yo'llari, karvon yo'nalishlari hamda asosiy savdo markazlari aniqlashtirildi. Kartografik tahlil savdo zonalarining hududiy tarqalishi va ular o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni vizual tarzda ko'rsatishga imkon berdi.

Bundan tashqari, tadqiqotda tizimli yondashuv ham qo'llanilib, savdo tizimi iqtisodiy, ijtimoiy va geografik omillar o'zaro bog'liq holda tahlil qilindi. Ushbu yondashuv savdo zonalarining faqat iqtisodiy emas, balki hududiy rivojlanish va ijtimoiy aloqalar shakllanishidagi o'rnini ham aniqlashga yordam berdi.

Natija. Tadqiqot natijalari XX asr boshlarida Qashqadaryo vohasi Markaziy Osiyodagi muhim savdo hududlaridan biri bo'lganini ko'rsatdi. Hududda savdo faoliyati asosan yirik bozor markazlari, karvon yo'llari hamda mahalliy ishlab chiqarish tarmoqlariga tayangan holda shakllangan. O'rganishlar shuni ko'rsatdiki, vohada bir nechta strategik savdo zonalar mavjud bo'lib, ular o'zaro iqtisodiy aloqalar orqali yagona savdo tizimini tashkil etgan.

Qarshi savdo zonasi - Tadqiqot natijalariga ko'ra, Qarshi shahri XX asr boshlarida Qashqadaryo vohasining eng yirik savdo markazi hisoblangan. Qarshi bozorlari nafaqat voha aholisi uchun, balki qo'shni hududlardan kelgan savdogarlar uchun ham muhim savdo maydoni vazifasini bajargan. Shaharda haftalik bozorlar bilan bir qatorda mavsumiy yarmarkalar ham tashkil etilgan bo'lib, ular orqali qishloq xo'jaligi mahsulotlari, chorva mollari, ipak, jun, charm mahsulotlari hamda turli hunarmandchilik buyumlari savdosi amalga oshirilgan.

Qarshi savdo zonasi geografik jihatdan qulay joylashgani sababli Buxoro, Samarqand va Termiz kabi yirik savdo markazlari bilan iqtisodiy aloqalar olib borgan. Natijada Qarshi bozorlari nafaqat mahalliy savdo markazi, balki mintaqalararo iqtisodiy almashinuvning muhim tugun nuqtasiga aylangan.

Shahrisabz savdo zonasi - Shahrisabz shahri tarixiy jihatdan qadimiy savdo va hunarmandchilik markazlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, XX asr boshlarida bu hududda ipakchilik, to'qimachilik, kulolchilik va temirchilik rivojlangan bo'lib, ushbu mahsulotlar savdosi keng yo'lga qo'yilgan. Shahrisabz bozorlari orqali tog'li hududlarda yashovchi aholining mahsulotlari ham savdoga chiqarilgan.

Shahrisabz savdo zonasi tog'li hududlar bilan tekislik hududlari o'rtasida iqtisodiy ko'prik vazifasini bajargan. Bu yerda qishloq xo'jaligi mahsulotlari, hunarmandchilik buyumlari hamda chorvachilik mahsulotlari almashinuvi amalga oshirilgan. Natijada Shahrisabz bozorlari hududiy savdo tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida shakllangan.

Kitob–Yakkabog' savdo hududi - Kitob va Yakkabog' hududlari asosan dehqonchilik mahsulotlari savdosi bilan mashhur bo'lgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bu hududlarda yetishtirilgan g'alla, meva-sabzavot, uzum, ipak va boshqa qishloq xo'jaligi mahsulotlari mahalliy bozorlarda sotilgan va boshqa hududlarga ham chiqarilgan.

Mazkur savdo hududi qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi rivojlanganligi sababli vohaning oziq-ovqat ta'minotida muhim rol o'ynagan. Shu bilan birga, Kitob va Yakkabog' hududlari orqali tog'li hududlardan kelgan mahsulotlar Qarshi va Shahrisabz bozorlari orqali boshqa hududlarga yetkazilgan.

Karvon yo'llari va savdo aloqalari - Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Qashqadaryo savdo zonalarining rivojlanishida karvon yo'llari muhim rol o'ynagan. Qarshi orqali o'tuvchi savdo yo'llari Buxoro, Samarqand, Termiz hamda Afg'oniston hududlari bilan iqtisodiy aloqalarni ta'minlagan. Bu yo'llar orqali turli xil mahsulotlar almashinuvi amalga oshirilgan va savdo hajmi ortib borgan.

Karvon yo'llari savdo tizimining asosiy transport tarmog'i sifatida xizmat qilgan. Savdogarlar ushbu yo'llar orqali ipak, mato, qishloq xo'jaligi mahsulotlari, chorva mollari va hunarmandchilik buyumlarini boshqa hududlarga olib chiqqan. Natijada Qashqadaryo vohasi Markaziy Osiyoning muhim savdo hududlaridan biriga aylangan.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari Qashqadaryo vohasida XX asr boshlarida shakllangan savdo zonalarini o'zaro iqtisodiy jihatdan bog'liq bo'lganini hamda ular hududiy iqtisodiy tizimning barqaror rivojlanishida muhim rol o'ynaganini ko'rsatdi. Savdo markazlari va karvon yo'llari o'rtasidagi uzviy aloqalar mintaqada savdo-sotiq jarayonlarining kengayishiga va iqtisodiy aloqalarning mustahkamlanishiga xizmat qilgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, XX asr boshlarida Qashqadaryo savdo zonalarini hududiy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lgan. Savdo markazlari nafaqat iqtisodiy faoliyatni rivojlantirgan, balki madaniy va ijtimoiy aloqalarning kengayishiga ham xizmat qilgan.

Savdo zonalarining shakllanishiga bir nechta omillar ta'sir ko'rsatgan:

geografik joylashuv

karvon yo'llarining mavjudligi

mahalliy ishlab chiqarishning rivojlanganligi

aholining iqtisodiy ehtiyojlari

Shuningdek, savdo tizimi hunarmandchilik rivojiga ham turtki bergan. Mahalliy ustalar tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlar boshqa hududlarga eksport qilingan.

XX asr boshlarida Rossiya imperiyasi bilan iqtisodiy aloqalarning kuchayishi ham savdo tizimiga ta'sir ko'rsatgan va yangi savdo shakllarining paydo bo'lishiga sabab bo'lgan.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, XX asr boshlarida Qashqadaryo vohasi Markaziy Osiyoning muhim savdo hududlaridan biri sifatida shakllangan. Hududning qulay geografik joylashuvi, rivojlangan qishloq xo'jaligi hamda hunarmandchilik an'analari savdo tizimining faol rivojlanishiga zamin yaratgan. Qarshi, Shahrisabz va Kitob kabi yirik savdo markazlari vohaning iqtisodiy hayotida markaziy o'rin egallab, mintaqalararo savdo aloqalarining shakllanishi va rivojlanishida muhim rol o'ynagan.

Savdo zonalarining faoliyati vohada ishlab chiqarilgan dehqonchilik, chorvachilik va hunarmandchilik mahsulotlarining keng miqyosda almashinuvini ta'minlagan. Bozorlar va savdo markazlari orqali turli hududlar o'rtasida iqtisodiy hamkorlik yo'lga qo'yilgan, bu esa mintaqaning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qilgan. Ayniqsa, karvon yo'llari orqali Buxoro, Samarqand, Termiz hamda Afg'oniston hududlari bilan olib borilgan savdo aloqalari Qashqadaryo vohasining Markaziy Osiyo savdo tizimidagi strategik ahamiyatini yanada kuchaytirgan.

Shuningdek, savdo tizimining rivojlanishi hududda ijtimoiy va madaniy aloqalarning kengayishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Bozorlar nafaqat iqtisodiy almashinuv markazi, balki turli hududlardan kelgan savdogarlar, hunarmandlar va aholining o'zaro muloqot qiladigan muhim ijtimoiy makoni sifatida ham xizmat qilgan. Bu jarayonlar natijasida vohada madaniy tajriba almashinuvi, yangi hunarmandchilik usullarining tarqalishi hamda savdo madaniyatining rivojlanishi kuzatilgan.

Umuman olganda, XX asr boshlarida Qashqadaryo savdo zonalarini o'zaro iqtisodiy jihatdan bog'langan tizim sifatida faoliyat yuritgan bo'lib, ular hududiy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida muhim o'rin egallagan. Savdo markazlari, karvon yo'llari va mahalliy ishlab chiqarish tarmoqlari o'rtasidagi uzviy aloqalar vohaning iqtisodiy hayotini shakllantirgan asosiy omillardan biri bo'lgan.

Kelgusida Qashqadaryo savdo tizimini yanada chuqurroq o'rganish uchun tarixiy arxiv materiallari, iqtisodiy-statistik ma'lumotlar va kartografik manbalarni kengroq tahlil qilish muhim ilmiy ahamiyatga ega. Bunday tadqiqotlar nafaqat mintaqaning iqtisodiy tarixini yanada to'liqroq yoritishga, balki Markaziy Osiyodagi savdo tizimining rivojlanish qonuniyatlarini aniqlashga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bartold V.V. Turkestan v epokhu mongolskogo nashestviya. Moskva.
2. Bregel Y. An Historical Atlas of Central Asia. Leiden.
3. Ahmedov B. O'zbekiston tarixi manbalari. Toshkent.
4. Sagdullayev A. O'zbekiston iqtisodiy tarixi. Toshkent.
5. Xasanov S. Markaziy Osiyo savdo yo'llari tarixi. Toshkent.

